

Алієва С. Т.,
аспірант

кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРИРОДА ТА ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ

Анотація. У статті досліджено природу та сутність явища трудової міграції населення, проаналізовано його складові елементи та виміри, а також підходи до розуміння поняття трудової міграції, окреслено історичні передумови та етапи її виникнення.

Ключові слова: трудова міграція, історичні етапи трудової міграції, природа трудової міграції.

Постановка проблеми. Трудова міграція як елемент розвитку будь-яких суспільних відносин супроводжувала усі етапи розвитку державності та соціуму. Вона як своєрідний суспільний феномен завжди становила актуальний предмет дослідження багатьох галузей наук та вивчалася у призмі різних поглядів та спрямувань. Трудова міграція висвітлювалася як об'єкт досліджень політичної, економічної, соціальної наук, а також як об'єкт міжнародних відносин та інститут міжнародного права, що потребує вивчення та розроблення підходів у його правовому регулюванні.

Міграційні рухи є так званим індикатором реакції населення на зміни в економічному, політичному, соціальному житті будь-якого суспільства, а зміни в нашій державі відбуваються постійно. Саме обсяг, напрямки та масштаби таких процесів певною мірою свідчать про стабільність або навпаки нестабільність суспільного розвитку в країні [1, с. 165].

Стан наукового дослідження. Дослідженню сутності та причин виникнення трудової міграції населення присвятили свої напрацювання низка таких вітчизняних та зарубіжних вчених: Е. М. Аметистова, А. С. Довгерт, Л. А. Лунц, В. Г. Батюк, В. Г. Буткевич, Ю. І. Римаренко, І. І. Лукашук, С. Б. Чехович, О. М. Ярошенко, В. І. Комарницький, О. М. Камінський, Я. В. Самборська та інші.

Виклад основного матеріалу. Проте, не зважаючи на численні розробки, дослідження і множинність наукових поглядів та ідей, у науковій думці сьогодення все ж відсутній єдиний підхід до розуміння сутності та природи трудової міграції.

Так, дослідник Г. І. Пуїо вважає, що у дослідженні міжнародної трудової міграції сформувались два протилежні підходи. Представники першого підходу вважають, що для пояснення феномену міжнародного руху робочої сили немає жодної потреби у формуванні додаткових теорій. Представники другого підходу наполягають на створенні спеціальних теорій міжнародної трудової міграції, тобто створення єдиної синтетичної теорії, яка б стала інтегратором міждисциплінарних наукових досліджень міграційних процесів [2, с. 19].

Г. Крігер зазначає, що міграційні теорії намагаються дати відповідь на три запитання: 1) Чому відбуваються міграції? 2) Чому мігранти перебувають у країні приїому? 3) Чому багато людей не роблять спроб мігрувати, навіть у суперечливим для цього умовам? [3, с. 7].

З вищесказаного можна зробити висновок, що саме вирішення наведених вище питань та відповіді на них дадуть змогу заглибитися у сутність та природу міграції як суспільного явища.

Аналізуючи наукові думки вчених щодо визначення природи трудової міграції, звертаємо увагу на їх різноманітність, а не лише гармонійні і такі, що доповнюють один одного підходи у трактуванні даного поняття, а часто й суперечливі за змістом теорії.

Науковці зазначають, що міграція як суспільне явище включає три параметри:

- зміну особою координат свого місцезнаходження (тобто, переміщення) (фактор мобільності);
- наміри особи покращити свій матеріальний і (або) соціальний стан (фактор потреби);
- намагання особи облаштуватися на новому місці і вважати його своєю «другою батьківщиною» (фактор стабільності) [4, с. 39].

Д. Бертраму з цього приводу зауважує, що економічні та демографічні фактори, які відповідають за розгортання міграцій, є другорядними по відношенню до політичних. Оскільки політичні, опосередковуючи економічний і демографічний розвиток суспільства, й визначають природу міграційних потоків, відповідно – головними при поясненні явища трудової міграції. Головні положення даної теорії зводяться до наступного: по-перше, державна політика щодо регулювання міграцій робочої сили є визначальною для активізації міграційних процесів; по-друге, міжнародна трудова міграція завжди залежить від структури економіки конкретної держави та політичних подій, які в ній відбуваються; по-третє, окремі політичні сили можуть виступати ініціаторами формування міжнародного руху робочої сили, оскільки внаслідок його реалізації вони отримують певні вигоди [5, с. 11-13].

Таким чином, науковець виділяє таку важливу складову явища трудової міграції, як політичну. Погоджуємося з думкою автора про те, що політичні відносини, політичні сили, а також відповідна спрямованість політики держави значною мірою визначають економічну ситуацію в державі та суспільстві, впливають на її розвиток. Це породжує особливості демографічної ситуації, можливості кожної особи щодо забезпечення належного життєвого рівня для себе та сім'ї. Так, формуються потреби у пошуку іншого джерела заробітку та працевлаштування, попиту на певні робочі якості та кваліфікацію як джерела трудової міграції. Проте вважаємо за необхідне зауважити, що не поділяємо думку автора щодо абсолютизації значення політичного фактору у визначенні природи та у розумінні трудової міграції, оскільки існують і інші чинники, що породжують дане явище, роль яких не слід нівелювати.

Підтримуємо думку Е. Філдінга, який вважає, що «міграція – це ще одне «хаотичне поняття», яке вимагає, щоб його «розпакували» для того, щоб можна було розглянути кожну складову в її справжньому історичному і соціальному контекстах, і так, щоб в кожному з цих контекстів окремо можна було б досягти розуміння цього явища» [6, с. 3].

Цікавим є погляд вченого Б. Юськова, який зазначає, що існують виміри міжнародної трудової міграції: державний,

ситуативно-політичний і глобальний. Оскільки для дослідження державного і глобального рівнів міжнародної міграції найбільш доречним є використання макромоделів, наприклад, коли мова йде про структурні політичні, правові, економічні умови, а вивчення міграцій на ситуативно-політичному рівні повинно поєднувати як макрорівневі, так і мезо– та макрорівневі моделі, коли досліджується вплив чинників на прийняття рішень окремими особами та їхніми сім'ями [7, с. 214].

Також у науковій думці існує підхід, який виділяє економічну складову як визначальну причину виникнення трудової міграції. Як вагомих чинників розвитку національної економіки, що сприяє формуванню нових соціально-економічних форм робочої сили, адекватних нинішнім умовам, методів державного регулювання професійної та територіальної мобільності робочої сили, принципів функціонування робочої сили та вироблення соціально-економічної політики держави – міграція загалом та її різновид – трудова міграція досить інтенсивно досліджується вченими-економістами.

Крім того, даного підходу дотримується М. Вейнер, зауважуючи, що за такого підходу акцент зроблено на глобальній нерівності, економічних зв'язках між країнами-імпортерами і країнами-експортерами трудових ресурсів, включаючи переміщення капіталу і технологій, зміні ролі транснаціональних компаній, а також структурних змін на ринку праці, пов'язаних із змінами в міжнародному поділі праці [9, с. 11-12].

Проте, як уже зазначалося вище, вважаємо, що при дослідженні феномену трудової міграції не слід максимізувати та абсолютизувати роль одного із чинників, який зумовлює її виникнення та існування.

Психологи зазначають, що міграційні процеси впливають на поведінку особистості, примушують її пристосовуватися до нових обставин життя, відкривати в собі невідомі раніше можливості та здібності, які можуть проявитися як доволі швидко, так і мати затяжний характер, залежно від вміння адаптуватися до іноетнічного середовища, від конкретної ситуації, від індивідуальних особливостей людини [10, с. 12].

Таким чином, підсумовуючи окреслене вище, можна зробити висновок про те, що трудова міграція є складним і багатограним суспільно-політичним та демографічним явищем, дослідити природу і сутність якого можна, розглядаючи його у всіх зазначених вимірах та оцінюючи властиві йому риси у сукупності та інтеграції, виходячи з його передумов та причин.

Для більш чіткого розуміння природи трудової міграції населення необхідно дослідити її історичні передумови та етапи.

С. Ф. Гуцу виділяє такі основні причини виникнення та існування зовнішньої трудової міграції: а) з боку країн-донорів: велика густота населення, (наприклад, в Індії, Китаї, Нігерії); масове безробіття, зумовлене науково-технічним прогресом (є фактором створення техніки, що потребує менше обслуговуючого персоналу), закриттям добувних галузей внаслідок вичерпності природних ресурсів, недостатньо виваженою соціальною політикою деяких держав, змінами потреби в тій чи іншій продукції, на якій спеціалізується країна; б) з боку країн-реципієнтів: потреба в додатковій висококваліфікованій робочій силі [1, с. 166].

Інтернаціоналізація виробництва, посилення взаємної залежності національних економік об'єктивно обумовили зростання міграції робочої сили як товару. Саме це підштовхнуло держави до активного співробітництва (універсального та регіонального, двостороннього та багатостороннього) і створення спеціалізованих міжнародних інституцій, результатом чого стало формування цілої системи міжнародно-правових принципів і норм, які регулюють питання міжнародної мі-

грації. Учені виокремлюють декілька хвиль трудової міграції [12, с. 184].

Так, Крупка Л. С. у своєму дослідженні виділяє 3 етапи міжнародної міграції робочої сили. Перший етап, на її думку, розпочався з кінця IV століття, поштовхом до якої стали великі географічні відкриття, а також розвиток економіки. На думку автора, цей етап характеризується двома напрямками руху трудових мігрантів. Один із напрямків спрямовувався з Африки до Північної та Південної Америки та Вест-Індії, а інший з Європи до недавно відкритих країн [13, с. 151-153].

В історичному плані сучасні держави, наприклад, США, Канада, Австралія, виникли завдяки міграційним процесам, у тому числі й трудової міграції, але найбільшого розмаху та фактично міжнародного (всесвітнього) характеру вона набула тільки в останні два століття внаслідок науково-технічного прогресу, особливо засобів пересування [14, с. 115-116].

Основними імпортерами трудової сили в рамках першого етапу міграції були колонії розвинених на той час Європейських країн, зокрема, Франції, Великобританії та Іспанії, а згодом і новостворених США. Дослідник називає зазначений етап, що тривав з кінця IV століття приблизно до 60-х років XIX століття етапом «старої» міграції. Другим етапом, виділено період з 60-х років XIX століття до початку Другої світової війни. Наведений етап ознаменований низкою суспільно-політичних змін у країнах Європи. Зокрема, об'єднанням Німеччини, Італії, відміною кріпосного права та громадянськими війнами, зокрема, у США. Характерною ознакою трудових мігрантів цієї епохи була їхня національна приналежність. Зокрема, з новоутвореної Австро-Угорської імперії виїжджали, в основному, чехи, словаки, серби та хорвати, а з Російської імперії – українці, євреї, поляки та інші. Останнім, новітнім етапом міжнародної трудової міграції населення, виділено період після закінчення Другої світової війни. Він характеризується посиленням економічних та політичних позицій у світі США та ряду держав Європи, що і стають у сучасному етапі трудової міграції основними імпортерами робочої сили. Основною причиною міграції є економічна привабливість наведених вище країн, високий рівень оплати праці та стабільність економіки. Проте, попри привабливість постійної роботи за кордоном, актуальною для трудових мігрантів також є сезонна робота [13, с. 151-153].

Також, принагідно вважаємо за необхідне додати, що саме у новітній період історії трудової міграції виникає явище інтелектуальної міграції населення.

Деякі науковці виокремлюють два періоди у розвитку та становленні трудової міграції: становлення трудової міграції населення та сучасний період розвитку трудової міграції.

Висновки. Таким чином, дослідивши природу та сутність, а також основні історичні етапи виникнення та розвитку трудової міграції населення, а також її першопричини на міжнародному рівні, можна прийти до висновку про те, що в усі періоди розвитку людського суспільства основними рушійними силами міграції були суспільно-політичні та соціально-економічні чинники.

Зміна у суспільно-політичному ладі держав, науково-технічний прогрес викликали створення різниці у потенційній можливості реалізації людиною свого права на працю та отримання відповідних соціальних гарантій. Так, у державах, у яких встановлювався демократичний лад та на зміну старим приходили нові, прогресивні форми організації виробничого процесу та відповідні гарантії для працівників виникали сприятливі умови для праці, що зумовлювало значний приплив робочої сили. На виникнення трудової міграції також впливала

і наявність національної чи етнічної ворожнечі, що спричиняла відтік осіб певної національності до інших країн у пошуках заробітку. Проте, зауважуємо, що окремі прояви трудової міграції населення не залежали від волі мігрантів, та їх можна охарактеризувати як примусову міграцію.

Трудова міграція як суспільно-політичний феномен являє собою складний та неоднозначний предмет дослідження, для вивчення природи якого необхідно розглянути його політичну, економічну, соціальну, психологічну, демографічну, етнічну та національну складову. Опираючись на розглянуті думки авторів, приходимо до розуміння того, що трудова міграція є зумовленою взаємодією відповідних суспільно-політичних, економічних, культурно-історичних, демографічних, психологічних чинників цілісною системою руху осіб у територіальному (як внутрішньодержавному, так і закордонному) вимірі з метою досягнення соціально-економічних та демографічних цілей, а також сукупність суспільних відносин, які складаються з приводу наведених вище цілей. Вважаємо, що трудова міграція як сукупність суспільних відносин потребує відповідного нормативно-правового регулювання, та з цього погляду її можна розглядати як специфічний правовий інститут, що регулює наведені суспільні відносини.

Література:

1. Гуцу С. Ф. Трудова міграція: сутність та наслідки // Право України. – 2011. – №4 (41). – С. 164-168.
2. Пуйо Г. І. Теоретичне осмислення рушійних сил і тенденцій міжнародної трудової міграції у політичній науці // Вісник НУУ «КП». Політологія. Соціологія. Право. – 2013. – № 4(20). – С. 19-24.
3. Krieger H. Migration Trends in an enlarged Europe [Електронний ресурс] / H. Krieger // European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin. – 2004. – 110 p. – Режим доступу: http://aa.ecn.cz/img_upload/9e9f2072be82f3d69e3265f41fe9f28e/20004_migration_trends.pdf.
4. Бондырева С. К. Миграция (сущность и явления) / С. К. Бондырева, Д. В. Колесов; 2-е изд., стер. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института, Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 2007. – 296 с. – (Серия «Библиотека психолога»).
5. Bartram D. International Labor Migration: Foreign Workers and Public Policy / D. Bartram. – New York: Palgrave Macmillan. – 2005. – 199 p.
6. Fielding A. The «impasse in migration theory» revisited / A. Fielding // Conference on International Migration. – Soesterberg: IBG / Royal Dutch G. S. – 1983. – 247 p.

7. Юськів Б. М. Глобалізація і трудова міграція в Європі: [монографія] / Б. М. Юськів. – Рівне: видавець О. М. Зень. – 2009. – 476 с.
8. Стасюк М. О. Міжнародна трудова міграція на сучасному етапі ринкової трансформації економіки України: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук: 08.05.01 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / М. О. Стасюк. – К., 2004. – 23 с.
9. Weiner M. Security, Stability, and International Migration / M. Weiner. – Center for International Studies Massachusetts Institute of Technology; WP 90-2. – 1990. – 43 p.
10. Орбан-Лембрик Л. Е. Вплив міграційних процесів на поведінкові прояви особистості / Л. Е. Орбан-Лембрик: Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – Вип. 13. – Ч. 1. – С. 3-13.
11. Фомишин, Сергей Валентинович. Международные экономические отношения [Текст]: курс лекций / С. В. Фомишин. – М. : ЮрКнига, 2004. – 351 с.
12. Крупка Л. С. Законодавче забезпечення процесів трудової міграції в Європейських країнах // Університетські наукові записки. – 2008. – № 1 (25). – С. 151-156.
13. Черниловский З. М. Всеобщая история государства и права [Текст] / З. М. Черниловский. – М. : Юристь, 2000. – 576 с.

Алиева С. Т. Природа и исторические предпосылки возникновения трудовой миграции населения

Аннотация. В статье исследованы природа и сущность явления трудовой миграции населения, проанализированы его составляющие элементы и измерения, а также подходы к пониманию понятия трудовой миграции, определены исторические предпосылки и этапы ее возникновения.

Ключевые слова: трудовая миграция, исторические этапы трудовой миграции, природа трудовой миграции.

Aliieva S. Nature and Historical background of labor migration

Summary. This article explores the nature and essence of the phenomenon of labor migration, analyzes its components and dimensions, as well as ways of understanding the concept of migration, and outlines the historical background and the stages of its occurrence.

Key words: labor migration, historical stages of migration, nature of migration.